

appellantur. Cum porro eorum usus in Scholis sit antiquissimus, cum scriptorum et doctorum omnium auctoritate innitantur, cum denique ubi semel fuerint bene percepta, in proprium finem mirifice inserviant; injustus profecto esset et irrationalis quicumque vellet eadem rejicere et aspernari. Ita igitur habenda sunt, ut valeant erosorum nummorum instar, nempe explicari debent ubi sit opus; rejici tamen non debent unquam.

Novitatum amatores in *Thecnologia Scholastica* audiant celeberrimum Canum (l. II, de Loc. Theol.): *Scholæ propria verba peculiaris loquendi formas submovere non audeo; nam etsi disputare cupio ornatus, quam solent nostri; at non debeo tamen labores duos afferre theologis, unum in rerum, alterum in verborum intelligentia.* — Vid. E. Avogadro La Motta, *Saggio intorno al socialismo*, ecc., vol. II, Torino Tip. Speirani 1854.

Thecnicorum vocabulorum vim explicant passim AA. — Sic quoad vocabula maxime liturgica V. Macri, *Notizia dei vocaboli ecclesiastici*. — Quoad nomina in Theologicis disputationibus a veteribus, et præcipue a D. Thoma consecrata, V. Zama Mellini, *Lessico peripatetico*; item *Lexicon philosophiæ peripateticæ* auctore Nuntio Signoriello, Neapoli 1855. — Quoad verborum significationem in re canonica atque civili, V. Vicat, *Vocabularium juris utriusque*. — Quoad voces a græca lingua mutuatas, V. Marco Aurelio Marchi, *Dizionario Tecnico-Etimologico-Filologico*. — Quoad proverbia quæ sunt in usu, V. *Adagia quæcumque, Pauli Manutii studio*, etc.; labor a Tridentinis Patribus Manutio mandatus. Hic etiam non parum inservit tum Opus Bergier, *Dictionnaire de Théologie*; tum opus Lucii Ferraris, *Prompta Bibliotheca canonica, juridica, moralis, etc.*, quod studio RR. PP. Montis Cassini a mendis expurgatum atque additionibus adauctum nuper impressum est; — *Dictionnaire des Dates*; — tandem Appendices nostræ ubi præcipua explicamus thecnica vocabula.

MONITUM SECUNDUM

Adnotationes quæ magis ad ornatum pertinent, atque casus singulares respiciunt, et hodiernam maxime praxim, in fine cujuslibet Tractatus sub totidem alphabeti litteris ponimus, ut ita in textu Doctrina nostra majori gaudeat unitate et sub uno veluti obtutu facilius tota conspiciatur. — Quod si plures citamus Auctores, id non est ad vanam ostentationem, sed ut purissimos fontes indicemus iis, qui cupiunt materiam aliquam undequaque excutere ac pensitare.

TRACTATUS PRIMUS

DE ACTIBUS HUMANIS ET DE CONSCIENTIA

DISPUTATIO PRIMA

DE ACTIBUS HUMANIS

5. Q. 1. *Quid est actus generatim et quotuplex?*

R. ad 1 : Actus generatim acceptus nihil est aliud, quam animi motus. Homo nempe vi quadam motrice sibi propria aliquos efficit motus tum internos et in se ipso, tum externos et in corpore, quorum principium est semper ejusdem anima. Hinc Sanctus Augustinus actum charitatis vocal *motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se atque proximo propter Deum*¹.

R. ad 2 : Actus qui ab homine fiunt, triplicis generis distinguuntur, inspecto triplici modo, quo fieri possunt. — Alii videlicet fiunt ab homine mere naturaliter, quatenus nempe est animal simpliciter, uti est respiratio, et isti dicuntur *actus mere naturales* seu *organici*; suntque homini cum belluis communes : unde per se nullo modo ad mores pertinent. — Alii fiunt quidem ab homine, quatenus est animal rationale, non tamen ab eo fiunt agente modo rationali, id est per intellectum et voluntatem : talis est actus, quo quis sine ulla mentis advertentia ridet, loquitur, vel frontem sibi palpat²; et isti dicuntur *actus hominis, actus inde-*

¹ L. III, *De Doct. Christ.* — V. Taparelli, *Saggio Teoretico di diritto naturale*, ecc. Tom. I.

² Huc spectant etiam actus illorum, qui rationis usu vel exercitio carent, ut pueri, dormientes, deliri. Item actus illorum, qui subito iræ impetu trahuntur, non advertendo.

liberati, vel etiam actus aut motus primo-primi: qui pariter nihil referunt ad mores. — Alii denique fiunt ab homine agente ut homo est, seu prout a brutis distinguitur, cum debita nempe advertentia mentis et voluntatis deliberatione. Quia vero isti soli actus libere et determinate producuntur, et soli capaces sunt bonitatis vel malitiæ ac digni præmio vel pœna, idcirco ii soli a Theologis in Schola, duce Angelico Præceptore, nuncupantur *actus humani*; ad rem enim habet: *Actionum, quæ ab homine aguntur, illæ solæ proprie dicuntur humanæ, quæ sunt propriæ hominis in quantum est homo. Differt autem homo ab aliis irrationalibus creaturis in hoc, quod est suorum actuum dominus. Unde illæ solæ actiones proprie vocantur humanæ, quarum homo est dominus. Est autem homo dominus suorum actuum per rationem et voluntatem: unde liberum arbitrium esse dicitur facultas voluntatis et rationis. Illæ ergo actiones proprie humanæ dicuntur, quæ ex voluntate deliberata procedunt: si quæ autem aliæ actiones homini conveniant, possunt dici quidem hominis actiones, sed non proprie humanæ; cum non sint hominis in quantum est homo*¹.

Diximus a Theologis in Schola; nam actus humanus, si philosophice ac generatim spectetur, definiri potest: *Actus ab homine procedens ex intellectus cognitione, et voluntatis motu*. Ponimus *voluntatis motu*, ut indicemus actum humanum in genere haberi quocumque modo voluntas moveatur, etiamsi necessario. Hoc sensu et actus visionis beatificæ et actus quo quis suam in genere beatitudinem persequitur, licet necessarii, sunt tamen actus humani; cum oriantur ab illis facultatibus, quibus homo a belluis distinguitur, id est prælucente intellectu, atque appetente voluntate.

Verum cum hic a nobis non considerentur humanæ actiones, nisi prout legi directivæ subjectæ sunt, atque ad mores pertinent; ideo merito uti tales eas habemus, quæ non tantum ab intellectus cognitione et voluntatis motu, sed etiam a voluntatis consilio ac deliberatione procedunt, sive a libero nostro arbitrio, quod quidem fundamentum est imputabi-

¹ 1. 2, q. 1, a. 1.

litatis. Hinc illud D. Thomæ: *Ibi incipit genus moris, ubi primo dominium voluntatis invenitur*¹; et iterum: *Idem sunt actus humani et morales*². Et sub hoc respectu, ait Antoine, *sunt quasi synonymæ voces humani, morales, liberi*. Ex quo patet ad actum humanum tria requiri, intellectum, voluntatem et libertatem: intellectum qui cognoscit, voluntatem quæ appetit, demum libertatem quæ deliberat et eligit.

6. Q. 2. *Quotuplex est actus humanus proprie dictus?*

R. Actus humanus proprie dictus dividitur: 1° in *interiorem* qui nullo signo externo patescit, et in *exteriorem* qui aliquo modo panditur etiam exterius³; 2° in *bonum et meritorium* si nempe consonat cum recta ratione et lege; in *malum et demeritorium*, si ab iisdem discordat.

Actus bonus et meritorius duplex enumeratur: *naturalis* et *supernaturalis*. Primus est qui poni potest solis etiam naturæ viribus, et ideo aliquod præmium temporale mereri: uti est in ipsis infidelibus amor parentum, miserorum commiseratio, etc. Hinc *bene fecit Deus obstetricibus Ægyptiacis*, quæ naturali misericordia motæ conservabant mares Hebræorum contra iniquum regis præceptum⁴. Alter totus innititur auxilio divinæ gratiæ, et præmium meretur supernaturale, uti sunt actus fidei, spei et charitatis theologicæ. — Iterum actus bonus meritorius duplex distinguitur, *meritorius* nempe *de condigno*, cui merces debetur ex justitia; et *meritorius de congruo*, cui non debetur merces, nisi ex

¹ In 2, D. 24, q. 3, a. 2. — ² 1. 2, q. 2, a. 6. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. Præamb.*, nn. 1 et seq.

³ Les premiers (les actes intérieurs) conservent leur dénomination, tandis qu'ils demeurent concentrés au dedans de nous; tels sont nos pensées, nos désirs, nos affections, nos jugements, avant que d'être manifestés par la parole ou par quelque autre signe: Les actes extérieurs sont ceux qui se produisent au dehors, comme nos discours, nos démarches, et, en général, toutes celles de nos actions où le corps est pour quelque chose. Cette distinction est importante pour le canoniste; car les actes qui ne sont qu'intérieurs, quelque criminels qu'ils soient, ne sont point sujets aux peines ecclésiastiques: « De internis non judicat Ecclesia. » Ita Gousset, *Théologie morale à l'usage des curés et des confesseurs*, t. I, n. 2.

⁴ Exodi 1. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. Præamb.*, n. 4.

quadam decencia. Sic v. g. militi strenue bellanti stipendium debitum est de condigno; aliquod vero præmium, nonnisi de congruo.

7. Q. 5. *Quænam et quot sunt principia actuum humanorum?*

R. Principia actuum humanorum dicuntur ea veluti elementa, ex quibus actus ipsi conflantur, et in natura sua constituuntur. Jam vero in quolibet actu humano tria consideranda sese nobis exhibent, nempe *causæ* quæ actum ipsum efficiunt; *regulæ* quæ ipsum dirigunt; tandem *motiva*, quæ ad ipsum movent. Patet ideo tria esse actuum humanorum principia: 1. *efficientia*, et sunt intellectus et voluntas, quibus necessario conjunguntur libertas uti fundamentum, et moralitas uti effectus; 2. *dirigentia*, et sunt conscientia et lex; 3. demum *allicientia*, et sunt vitia atque virtutes.

CAPUT PRIMUM

DE INTELLECTU, VOLUNTATE EJUSQUE ACTIBUS ET IMPEDIMENTIS

8. Q. 1. *Quid est intellectus?*

R. Illa animæ nostræ facultas quæ circa verum cognoscendum versatur, *intellectus* nomine venit. Ab intellectus operatione oritur cognitio sive intelligentia, sine qua patet nullum dari actum humanum proprie dictum: hinc Deus ab ipsa creatione hanc facultatem hominibus largitus est: *Disciplina intellectus vestivit eos*¹. — Duplex distinguitur intellectus cum D. Thoma; alius nempe *speculativus*, qui quod apprehendit, non ordinat ad opus, sed ad solam veritatis considerationem; alius *practicus*, qui quod apprehendit, ordinat ad opus aliquod patrandum².

9. Q. 2. *Quid est voluntas?*

R. Voluntatis definitio potest: *Illam animi nostri facultatem, quæ propositum ab intellectu bonum sectatur, vel malum aversatur*. Ut perspicue hæc definitio intelligi possit, sciendum est duplicem in homine esse facultatem, unam nempe

¹ Eccl. xvii. — ² 1, p. q. 79, a. 2.

cognoscentem, alteram *appetentem*. Facultas cognoscens appellatur *mens* vel *intellectus*, et ejus officium est res ut in se sunt percipere atque cognoscere. Facultas vero appetens dicitur *voluntas*, et officium ejus est exhibitum sibi a mente seu ab intellectu bonum appetere, et malum aversari. — Clarius res explicabitur si dicatur: unus idemque hominis animus, prout rem nude et simpliciter percipit, *intellectus* nomine designatur; prout in eam tamquam sibi bonam inclinatur, vel ab ea tamquam sibi mala refugit, dicitur *voluntas*. Cum vero nihil appeti possit aut amari uti bonum, nihil abominari aut odio haberi uti malum, nisi idem prius sit cognitum, quia ex vulgari adagio *voluntas non fertur in incognitum*, et *ignoti nulla cupido*; ideo in voluntatis definitione fit mentio intellectus, tamquam illius facultatis, quæ bonum vel malum voluntati ipsi proponit (A)¹.

Duplex autem distinguitur actus voluntatis: unus qui perficitur a voluntate ipsa absque adminiculo alterius facultatis, ut est odium, amor, volitiones et nolitiones pure internæ, et dicitur actus *elicitus* seu *immediatus*. Alter qui procedit quidem a voluntate, sed complementum non habet, nisi per ministerium facultatis alterius, dependenter tamen ab ipsa voluntate, ut est meditatio, ambulatio, et dicitur actus *imperatus* seu *mediatus*; quia nempe perficitur quidem a voluntate, sed mediante alia facultate sive interiori, uti sunt intellectus, phantasia, memoria; sive exteriori uti sunt membra corporis, atque sensuum organa. Sic meditatio provenit a potentia interiori, id est intellectu; deambulatio vero a potentia exteriori, id est a potentia motrice corporis (B).

10. Q. 3. *Quid est voluntarium?*

R. Quilibet motus voluntatis in rem aliquam per intel-

¹ Diligentissime cavendum est, ne duæ hominis facultates, intellectus nempe atque voluntas simul una confundantur; sunt enim omnino diversæ et essentialiter a se invicem discriminatæ: *Hegel, de la volonté et de l'intellect, ne fit qu'une seule faculté; et il détruisit ainsi dans les actions humaines la liberté, le mérite et le démérite*. Ita clariss. La Motta, *Saggio intorno al Socialismo, ed alle dottrine e tendenze socialistiche*. Torino, 1854, vol. I.

lectum præcognitam, voluntarii nomine designatur. Sed Theologis communiter cum Angelico illa semper arrisit voluntarii definitio, quam tradidit Aristoteles: *Voluntarium est id, quod procedit a principio intrinseco cognoscente singula, in quibus est actio*¹. — Dicitur 1. a principio intrinseco, id est ab intellectu et voluntate; hæc enim sunt principia interiora hominis agentis; 2. cognoscente singula in quibus est actio, nempe objectum, finem et circumstantias, quæ actionem comitantur; nam voluntas non fertur in incognitum. Hinc si quæ actionis circumstantia ab agente prorsus ignoretur, actio relate ad circumstantiam illam non erit voluntaria, hoc ipso quia non cognita. Sic si quis percutiat hominem ignorans eum esse Sacerdotem, reus quidem erit injustitiæ, non sacrilegii, quia sacram illam Sacerdotis qualitatem in homine percusso ignorabat.

Ex hac definitione patet voluntarium differre a naturali, spontaneo et voluto: 1. a naturali, quia licet naturale sit a principio intrinseco; est tamen sine prævia cognitione. Sic naturalis est sanguinis circuitio; 2. a spontaneo, quia spontaneum est quidem a principio intrinseco et cum aliqua cognitione finis; sed materiali, imperfecta, et sine advertentia ad media illa, quibus finis ipse obtinetur. Sic ebrio spontanea est vini potatio, cujus finis ipsi aliquatenus quidem innotescit, non tamen uti talis; cum cæco quodam impetu tendat in vinum²; 3. a voluto denique, quia volitum est voluntatis objectum, quod tamen a nullo voluntatis ipsius influxu procedit. Sic pluvia est volita ab agricola, nec tamen dici potest eidem voluntaria; cum ea non sit in illius potestate.

II. Voluntarium multiplex distinguitur:

1. Aliud est *voluntarium necessarium*; et aliud *voluntarium liberum*, seu *contingens*. Primum est illud, quod sic a voluntate proficiscitur, ut positus omnibus ad agendum præ-

¹ L. III *Ethic.* — Et S. Thomas, I. II, q. 6, a. 1 et seq.

² Ad tuendum dogma catholicum de hominis libertate contra Lutheranorum, Calvinistarum et Jansenistarum errores attente et diligentissime retinere oportet differentiam quæ est *spontaneitatem* inter et *libertatem*; neque putandum sermonem hic esse de verbis, cum ex adverso quæstio sit de re et doctrina momenti gravissimi.

ponendis, non possit non agere. Sic beati in cælo Deum necessario diligunt: sic homo in terris necessario prosequitur felicitatem. Secundum vero est illud, quod sic procedit a voluntate, ut positus etiam ad agendum præponendis, adhuc tamen possit non agere, si ita ei libuerit. Sic adolescens post parata omnia ad ludendum paranda, potest adhuc a ludo se abstinere, si velit¹.

2. Aliud est *voluntarium perfectum*; aliud *voluntarium imperfectum*; aliud *voluntarium simpliciter*, et aliud *voluntarium secundum quid*. — *Voluntarium perfectum* est illud quod procedit a voluntate cum perfecta cognitione, qua rationes boni et mali innotescant. Sive est illud quod fit ex plena cognitione rei: uti si quis perfecte sciens et volens carnes manducet die vetito. *Voluntarium imperfectum* seu *semivoluntarium* quod a voluntate procedit cum cognitione imperfecta, qua nempe clare non innotescant boni et mali rationes ad usum libertatis perfectum, sed obscure tantummodo. Tales sunt actiones hominis non perfecte vigilis, sed semisopiti, aut ad alia distracti. — *Voluntarium simpliciter*, quod dicitur etiam *plenum* procedit a plena voluntatis inclinatione sine repugnantia ulla: sic actu simpliciter voluntario adolescens ad animi sui solatium vult ludum, cum possit aliud solatii genus sibi eligere, v. g. deambulationem. *Voluntarium secundum quid* seu *non plenum* provenit quidem a voluntatis consensu, sed conjunctam semper habet aliquam ipsius voluntatis repugnantiam: sic actu voluntario secundum quid nauta, urgente naufragii periculo, projicit merces suas in mare. Actus iste ex una parte est voluntarius, quia ita se gerit ad salvandam vitam; sed ex alia parte repugnantiam includit, quia si posset, mercem servaret sibi libenter.

¹ Ratio voluntarii perfectius reperitur in actibus necessariis, quam in liberis; quo enim fortior est amor, eo major propensio est. Unde S. Thomas, q. 22, de verit., 2, a. 5, ait: *Non pertinet ad impotentiam voluntatis, si naturali inclinatione de necessitate in aliquid feratur, sed ad ejus virtutem, sicut grave tanto est virtuosius, quanto majori necessitate deorsum fertur; pertinere autem ad ejus infirmitatem, si ab alio cogere-retur... Necessitas naturalis non repugnat dignitati voluntatis, sed sola necessitas coercionis.* Voluntarium tamen in Scholis regulariter sumitur pro libero.

5. Aliud est voluntarium *actuale*; aliud *virtuale*; aliud *habituale*; aliud *interpretativum*. — Voluntarium *actuale* (quod dicitur etiam *formale* et *implicitum*) est illud, in quod immediate ac directe voluntas hic et nunc fertur. Sic voluntaria actualiter mihi est, v. g. hæc mea responsio ad quæsitum propositum. — *Virtuale* et *implicitum* est actus voluntatis jam quidem præteritus, qui tamen in aliqua re, quæ humano modo fiat, moraliter perseverare censetur tamquam in suo effectu¹. Sic v. g. in viatore, qui *cupit optatum cursu contingere metam*, passus singuli quos movet ad illam, sunt ipsi virtualiter et implicite voluntarii, etiamsi ad singulos non attendat, imo iter agens de rebus omnino diversis cogitet. Ratio est, quia passus illi proficiscuntur a voluntatis actu, quo viator ab initio voluit iter ad metam illam suscipere. — *Habituale* est actus voluntatis præteritus, qui tamen non perseverat in aliquo sui effectu, qui fiat humano modo. Sic Principi etiam dormienti voluntaria hoc sensu est pugna, quam vigilans militibus indixit, si mandatum non retractaverit. — Demum *interpretativum* est, ut ita dicam, quasi inclusus et delitescens consensus: sive est actus voluntatis, qui nec est nec fuit, sed esset utique si haberetur aliqua cognitio, quæ hic et nunc deest: sic si ego quid tollam de facultatibus amici mei animo restituendi probe sciens, si ipse adesset, certe mihi commodaturum quod sumo, hæc acceptio esset amico meo voluntaria interpretative².

4. Aliud est voluntarium *expressum*, aliud *tacitum*; aliud *directum* (seu *positivum*), aliud *indirectum* (seu *negativum*). — *Expressum* est quod distincte declaratur: ut si quis interrogetur an velit, et respondeat *volo*. *Tacitum* est quod ex facto aliquo, vel ex facti omissione colligitur: ut si rogem te, ut meum munus accipias, et ipse taceas: tum silentium pro tacita assensione habetur³. Tandem quoad voluntarium

¹ Voluntarium *actuale* dicitur *voluntarium in actu signato*; voluntarium vero *virtuale voluntarium in actu exercito*. — V. Basæus, *Florum Theologiæ practicæ Compendium*.

² Ex quo patet, voluntarium interpretativum non esse veri nominis voluntarium.

³ Hinc regula juris in 6, n. 45: *Qui tacet, consentire videtur*. Hoc ta-

directum et *indirectum* audiatur Gousset: « Le volontaire est *direct* quand l'acte est volontaire en lui-même, quand la volonté se porte directement, sans intermédiaire, à cet acte: tel est, par exemple, l'homicide dans un homme qui, voulant la mort de son ennemi, lui a donné lui-même ou lui a fait donner le coup mortel. Le volontaire est *indirect* lorsque l'acte n'est volontaire que dans sa cause: ce qui a lieu toutes les fois que l'on prévoit que tel ou tel effet doit résulter de l'acte qu'on se propose de faire, d'une démarche ou d'une omission qu'on se permet volontairement. Cet effet, étant prévu, devient indirectement volontaire pour celui qui agit, ou qui s'abstient lorsqu'il est obligé d'agir. Ainsi, par exemple, les blasphèmes, les injures proférées dans un état d'ivresse, sont volontaires d'un volontaire *indirect*, dans celui qui s'est enivré volontairement, sans surprise, se rappelant plus ou moins distinctement qu'il est sujet à blasphémer ou à s'emporter quand il est dans le vin. » (*Théol. morale*, t. I, n. 8.)

12. Q. 4. *Quid requiritur, ut actio vel omissio sit et voluntaria, et culpabilis?*

R. Ut actio vel omissio sit *voluntaria*, sufficit ut aliquomodo a voluntate profluat: id est sufficit, ut aliquid sit voluntati propositum, ac illud voluntas velit vel respuat. Hinc deducitur ad omissionem vel actionem voluntariam præcise sumptam non requiri, ut res præcepta sit: præceptum enim actus voluntarios dirigit, non efficit: v. g. occurrente mihi auditione Missæ feriali die, si eam de facto omittam vel audiam, illius omissio vel auditio voluntaria mihi est, quin tamen sit præcepta vel prohibita.

Ut actio vero vel omissio sit non solum voluntaria, sed etiam culpabilis, requiritur: 1. ut quis potuerit agere, vel ab actione se abstinere: *quis enim peccat in eo, quod nullo*

men intelligendum de iis in quibus dissentire tenemur; secus valet alia regula: *Is qui tacet, non fatetur*. « Ainsi, le silence qu'on garde, en entendant des médisances ou des blasphèmes, ne doit pas toujours être pris pour un signe d'approbation. Souvent, dans le cas dont il s'agit, l'on se tait par prudence ou pour éviter un plus grand mal. » Gousset, *Théol. morale*, n. 15.

modo caveri potest? 2. ut debuerit agere vel se abstinere ab actione; nullum enim peccatum est, quod non sit contra legem aliquam juxta illud: *Ubi enim non est lex, nec prævaricatio*². Sic si Missam libere omittam festo die, ejus omissio est etiam culpabilis; cum sit contra præceptum. Sicut est culpabilis mea actio, si festo die sine legitima causa operibus servilibus vacem, cum id ecclesiastica lege vetitum sit.

13. Q. 5. *Quid requiritur, ut effectus ex actione vel omissione nostra proveniens sit nobis voluntarius?*

R. Ut sit nobis voluntarius effectus alicujus actionis satis est, ut sit vel in se intentus, vel ut cognoscatur ex propria actione directe procedere; ubi enim quis vult causam, censetur etiam velle effectum, quem ex ea causa scit esse secuturum, licet eum non intendat. Sic qui longum et asperum iter pedibus aggreditur, est ei voluntaria defatigatio, etsi eam haud intenderit; cum hæc sit naturalis illius itineris effectus.

Ut vero sit voluntarius effectus omissionis requiritur insuper, ut sit obligatio illum impediendi, prout communius docent cum Billuart³; quia nulla adsignari potest ratio, cur in voluntatem tamquam in causam refundatur effectus omissionis sine tali obligatione; cum simplex negatio in actionem non influat. Hinc Deo voluntaria non sunt peccata hominis; quia licet possit, non tamen tenetur ea impedire.

¹ S. Augustinus, l. III, *De Lib. Arb.*, c. XVIII, n. 50.

² Rom. IV. — V. Liguori, *Op. Mor.*, c. V, *Tract. præamb.*, n. 11.

³ Excipe, nisi forte omissio ordinetur per modum medii ad hunc effectum; quia tunc manifestum est, quod talis effectus esset directe intentus et volitus: consequentur directe et positive voluntarius: ut si quis eo fine, ut patiat frigus mortificationis causa, omittat accedere ad ignem; frigus est ipsi positive voluntarium, quia per se intentum et volitum. Uno verbo hic non agitur de omissione directe voluntaria, quando nempe actu omittens vult actu positive omittere. Sed de omissione indirecte voluntaria, quando scilicet aliquis advertens ponit actum impossibilem cum actu qui omittitur: esset si quis v. g. audiat Missam mox esse celebrandam et possit eam audire (sed non teneatur), eligit tamen manere domi vel ludere; at absque eo, quod dicat *volo omittere Missam*. Billuart. Hæc tamen argumentatio aliis non placet, et contendunt obligationem impediendi requiri tantum ad faciendos effectus omissionis culpabiles; non vero simpliciter voluntarios, qui satis enascuntur ex voluntate simpliciter permittente.

Et quamvis omissio illa sit voluntaria, non inde tamen est voluntarius ille omissionis effectus; cum nulla sit inter utrumque necessaria connexio. Neque enim peccata a voluntate Dei proveniunt, ut a principio intrinseco; sed ab hominum perversitate.

Hinc dum ego v. g. omitto separare duos rixantes, occisio inde secuta neque a mea voluntate neque a mea omissione causatur, sed a gladio occisoris: item quando nauta omittit gubernare navim, neque ejus voluntas, neque ejus omissio submergit navim, sed tempestas. Ut ergo talis effectus refundatur in voluntatem ut in causam, et dicatur indirecte voluntarius, debet adsignari aliquid quo fit, ut pertineat aliquo modo ad voluntatem: at aliud adsignari non potest, nisi præceptum effectum illum impediendi; ergo sine tali præcepto nullimode erit nobis voluntarius effectus ex omissione nostra proveniens.

14. *Quid (quæres) requiritur, ut actus ex actione, vel omissione proveniens sit etiam culpabilis in causa, seu voluntarius moraliter?*

R. Ut actus ex actione vel omissione proveniens sit non tantum voluntarius, sed etiam culpabilis, tria hæc requiruntur:

1. Ut agens teneatur causam illam auferre vel omittere; *ubi enim non est lex, nec prævaricatio*. Nemo autem tenetur causam auferre, cum illius ponendæ jus habet repositum in necessitate vel utilitate, quia ex juris regula *prosequenti jus suum non imputatur effectus præter intentionem secutus*. Sic nulla culpa est in illo, qui dum ob propriam et aliorum utilitatem studet materiis sexti Decalogi præcepti, turpes quasdam patitur sui corporis perturbationes, dummodo illas voluntate sua aversetur, neque prudens adsit periculum eas approbandi; istis enim in casibus potius habetur passio, quam actio.

2. Ut agens talem effectum impedire possit: *quis enim peccat in eo quod nullo modo caveri potest?* neque sane *ad impossibilia datur obligatio*. Quod vel ipsa civili lege firmatur ex qua, licet quisque teneatur de damnis latis a sibi subjectis, quia tamen difficulter liber homo coerceri potest; ideo si

valeat probare, se damnum impedire non potuisse, ab onere liberatur¹.

5. Ut qui ponit vel omittit causam, advertat saltem in confuso talem effectum ex causa illa secuturum esse; quia *nil volitum, quin aliquo modo sit præcognitum*². Nempe requiritur ex Angelico, ut eventus sequens sit *præcogitatus*³, sive *prævisus et intentus*, ut ipse se explicat⁴: tunc vero, ait Sylvius, effectus censetur intentus non solum quando ex proposito intenditur, sed etiam quando sic prævidetur secuturus, ut potuerit ac debuerit impediri; tunc enim est indirecte voluntarius. Hinc si non imputatur Noemo ebrietas, quia vehementissimam vini vim haud sciebat, ideoque nec poterat illam advertere; imputatur tamen Davidi scandalum ex ejus peccato profectum; fuit enim ab eo indirecte volitum, cum utique sciret omnium oculos in regem esse coniectos.

In foro tamen externo, cum animus inspicere a iudice non possit, res tota resolvitur ex communiter contingentibus; quæ enim communiter contingunt, prævisa censentur. Hinc ex lege civili proprietarius alicujus animalis tenetur absolute de damnis ab illo illatis; cum enim animalia cæco ductu ferantur, quisque scire debet ipsis esse continuo invigilandum⁵.

15. Q. 6. *Quænam sunt voluntarii impedimenta?*

R. Ea omnia, quæ voluntatis motus vel impediunt vel minuunt vel quomodocumque lædunt, dicuntur voluntarii impedimenta, quatenus voluntatis actibus adversantur; eaque involuntarium constituunt. Porro involuntarium proprie loquendo definitur: *Id, quod est aliquo modo contra inclinationem voluntatis*. Sic v. g. homini in carcere detento involuntaria est pœna illa, qua sua libertate privatur.

Hæc autem impedimenta quæ causant involuntarium quatuor numerantur, quorum duo propensionem voluntatis opponuntur, et sunt *violentia et metus*; duo vero opponuntur

¹ Cod. Pedemont. Art. 1502. — C. A. civ. 1514. — C. G. 1584. — C. S. 1538. — C. M. 1595.

² F. S. Alphonsus, *Opus Morale*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 40.

³ l. 2, q. 25, a. 1. — ⁴ Q. 75, a. 8.

⁵ Cod. Pedemont. Art. 1505. — C. A. civ. 1520, etc. — C. G. 1585. — C. S. 1559. — C. M. 1596.

intellectus cognitioni, nempe *ignorantia et concupiscentia* (C).

Art. I. — *De violentia et metu.*

16. Q. 1. *Quid est violentia?*

R. Violentia (seu vis et coactio¹) definitur: *Id quod est a principio extrinseco, repugnante omnino eo qui vim patitur*. Ex quo patet ad violentiam requiri: 1. ut ea sit *a principio extrinseco*, quia nemo proprie dici potest sibi ipsi violentiam inferre; 2. ut patiens repugnet *pro viribus*, id est omni conatu; nam si quis *secundum passionem* se habeat, scilicet cum voluntate patiendi ab alio, non conferret quidem ad violentiam agendo, sed conferret *volendo pati* (ait Angelicus): unde tunc non potest dici vera violentia, aut non nisi imperfecta².

17. *An voluntas (quæres) quoad actus suos violentiam pati possit?* — R. Vel agitur de actibus imperatis, vel de elicitis tantum:

Si de imperatis, clare patet voluntatem posse violentiam pati seu posse impediri in suo exercitio; sane actus imperati sive interni sive externi a voluntate ipsa exercentur ministerio alterius potentiae, quæ quidem aliquando esse potest contra voluntatis inclinationem. Esset v. g. si voluntas imperaret intellectui, ut aliquid speciale consideret; sed intellectus aliis sit distractus: vel si imperaret motum pedibus, qui tamen catenis obstricti moveri nequeant.

Si vero agitur de actibus elicitis, tunc dicimus voluntatem non posse violentiam pati. Re quidem vera eliciti actus sunt ipsamet inclinatio voluntatis; ergo non possunt esse violenti, seu contra ipsam inclinationem voluntatis: alioquin voluntas

¹ Strictè loquendo, *involuntarium, coactum ac violentum* in hoc differunt, quod *primum* dicitur de solo agente rationali; *secundum* de solis rebus animatis sive ratione præditis, sive non; *tertium* vero dicitur etiam de rebus inanimatis, imò magis proprie dicitur de ipsis tantummodo. — V. Taparelli, *Saggio Teoretico*, § 193 et 724. Ferraris, *Bibliotheca Canonica*, etc., vº Vis.

² l. 2, q. 6, a. 5. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 15.

eodem tempore vellet et nollet¹. Hinc D. Anselmus ait : *Invi-
tus nemo potest velle; quia non potest velle nolens velle*². Et
Seneca ipse gentilis aiebat : *Corpora obnoxia sunt dominis,
mens sui juris est*³. Et Scriptura : *Velle adjacet mihi (D)*⁴.

18. Q. 2. *An violentia tollat voluntarium, et excuset a
culpa?*

R. Violentia proprie dicta tollit utique omne voluntarium
in ea, quæ ponitur, actione; quando enim patientis voluntas
resistit agenti extrinseco pro viribus, et potentia tam interna
quam externa, tunc opus agentis extrinseco nullo modo vo-
litum est a patiente; ac proinde eidem est involuntarium
simpliciter et absolute, ac nullimode imputabile. — Hinc
D. Augustinus excusat a peccato feminas illas, quæ, Roma a
Gothis capta, vim barbare passæ sunt; quia pro totis viribus
repugnauerant⁵. Hinc etiam excusatur mulier illa, cogno-
mento Bona, quæ a marito ad idolis sacrificandum per vim
trahebatur, aliis tenentibus ejus manus : *Non ego feci, merito
clamabat, vos fecistis*⁶.

Diximus proprie dicta; si enim violentia non sit secundum
se tota, non tollit, sed minuit dumtaxat voluntarium. Nam
ubi voluntas non resistit quantum potest, ibi remanet in parte
aliqua ratio voluntarii; et secundum majorem vel minorem
resistentiam; actio erit magis vel minus voluntaria et culpa-
bilis⁷.

¹ Quod si aliquando videatur voluntas a tentatione cogi ad peccatum,
hoc non est vera violentia; sed illecebra est et incitamentum, nam vo-
luntas semper est quæ peccat.

² *De Lib. Arb.*, c. vi. — *V. Liguori, Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*,
n. 19. — ³ *V. De Consolat.*, c. xi. — ⁴ Rom. vii.

⁵ L. I, *De Civ. Dei*, c. xvi. — *V. Liguori, Op. Mor.*, l. V, *Tract.*
præamb., n. 17. — ⁶ S. Cyprianus, *Epist.* xviii.

⁷ Aliquando non requiritur resistentia omnino absoluta, continua et
externa illatæ coactioni, scilicet ubi ex una parte inutilis foret, et ex alia
parte non indicat consensum, neque est de necessitate ad scandalum vel
religionis injuriam avertendam. Sic martyres ducti ad templa paganorum
non peccabant, quamvis propriis pedibus ambularent. Quod si ultro occur-
rebant morti, per violentiam ipsis a tyrannis illatæ, non cogebantur ad
perficiendum malum; sed ad perferendum dolorem : quod malum non est :
unde alienæ iniquitatis subjectum erant, non instrumentum.

19. Q. 3. *Quid est metus, et quotuplex?*

R. ad 1 : Metus seu timor definiri potest : *Mentis trepi-
datio ex repræsentatione mali vel futuri vel impendentis*. A
quibusdam autem brevius definitur : *Instantis vel futuri pe-
riculi causa mentis trepidatio*. Metus differt a vi seu violentia,
quod hæc sit semper et solummodo a principio extrinseco;
ille vero proveniat tam a principio intrinseco, qualis est v. g.
metus mortis proveniens ex morbo; quam a principio extrin-
seco, qualis est v. g. metus naufragii, metus inferni et pœna-
rum. Item in eo differt, quod vis corpori, metus animo in-
feratur.

R. ad 2 : Quadrupliciter potest metus considerari juxta
illud :

Causa, modusque ineunt, tempus, natura timorem.

1. Nempe ratione causæ, a qua metus incutitur : quæ
causa vel est *naturalis* sive *intrinseca*, v. g. infirmitas, sive
extrinseca, v. g. naufragium, pestis, fulmen; vel *supernatu-
ralis*, v. g. terribile Dei judicium; vel *libera*, v. g. homo
minitans.

2. Ratione modi, quo incutitur : et tunc metus est vel
justus vel *injustus*, prout juste vel injuste ipse incutitur.

3. Ratione temporis, quo incutitur : et alius est metus
antecedens, qui movet ad agendum, ita ut actio dicatur posita
ex metu; alius *concomitans*, ita ut actio dicatur posita tan-
tum cum metu. Quæ duo sunt omnino diversa; nam metus
antecedens habetur cum ipse dat causam actioni. Sic v. g.
viator, qui in grassatione dat latroni crumenam agit metu
antecedenti; quia timet mortem, et hoc timore pro morte
vitanda movetur ad crumenam tradendam. Metus autem
concomitans habetur, quando non ipse quidem dat causam
actioni, sed eam tantummodo comitatur. Sic latro qui cru-
mena viatorem expoliat, agit metu concomitanti; nam etiam
hic timet, ne scilicet deprehendatur : non tamen ab hoc ti-
more, sed ab ipsa divitiarum cupiditate latro ad furandum
movetur.

4. Ratione suæ naturæ : et metus vel est gravis, vel levis.
Levis (qui et vanus dicitur) est ille, quo timetur malum leve ;

vel etiam grave, sed ex levi causa, aut quod facile averti possit, aut quod rationabiliter non immineat: ut si sereno cœlo timeas fulmen. *Gravis* autem vel talis est *absolute*, ut cum malum grave in se timetur ex gravi et vere probabili causa: qui metus dicitur cadere in virum constantem, quia illo etiam viri graves ac firmi commoveri ac turbari solent. Hujusmodi est metus mortis, exilii, duri vel diurni carceris, mutilationis membrorum, servitutis, verberum enormium, magnæ honorum jacturæ, notabilis famæ detrimenti¹, etc. — Vel metus gravis est *relative*, quo scilicet non movetur quidem vir constans et fortis, movetur tamen meticulosus, uti puer, senex, fœmina. Sic metus nonnullorum baculi ictuum quos vetus miles spernit, gravis esse potest si incutiatur viro formidoloso ac pavido.

Huc revocatur *metus reverentialis*, timor nempe, quo quis veretur resistere ei, cui subjicitur. Hic erit gravis vel levis, habita ratione personæ reverendæ ac personæ reverentis. Quamquam bene observat Pontius, quod hic metus sine apprehensione alterius mali (puta gravium minarum), non tam est metus, quam simplex reverentia, quæ de se non inducit metum alicujus mali, sed inducit tantummodo quamdam erubesceniam².

20. Q. 4. *An metus tollat vel minuat voluntarium?*

R. Si metus levis sit, nulli dubium est quod nec tollit nec

¹ Notandum diligenter est, ad metum gravem requiri, præter gravitatem mali quod timetur, hæc tria: — 1. ut prudenter, sive ex gravi motivo malum imminere credatur; nam si ab eo immineat, qui aut nequeat aut non soleat malum inferre, hujus apprehensio, utpote inanis, gravem metum minime efficiet; — 2. ut malum impendens nequeat tam facile averti: non enim adeo timemus quod facile cavere possumus; — 3. ut malum illi immineat qui timore turbatur, aut iis qui vinculo vel necessitudinis ætissimo, vel propinquitatis ad quartum gradum conjunguntur cum eo, qui metum patitur; nam quod nostris fit, nobis fieri censemus. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 20.

² Ultra proprium patrem, Episcopum atque magistratum, dicit Sanchez cum aliis, dari etiam metum reverentialem respectu soceri, avi, tutoris, et matris, si tamen sit austera et minas exequi soleat; et etiam fratris majoris aut patris, si cum eis habitetur, et alimenta ab eis præbeantur. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 717; et l. VI, n. 1056. — *Homo Apostolicus*, tract. III, n. 16.

minuit voluntarium. Hinc illud juris: *Vani timoris justa excusatio non est*¹. Sane metus levis nec intellectus cognitionem nec voluntatis electionem lædit; parum enim pro nihilo reputatur.

Imo neque per metum gravem voluntarium absolute tollitur, si casum particularem excipias, quo ita sit gravis, ut mentem e suo statu dejiciat: quia non tollitur neque intellectus cognitio, neque voluntatis propensio, quamvis hæc minuat. Ideo D. Bonaventura aiebat: *Coacta voluntas, voluntas est*. Hoc patet exemplo mercatoris projicientis merces in mare, quod profecto non ageret, si ea sibi absque vitæ periculo servare posset: in illis tamen circumstantiis id voluntate facit. Unde Augustinus: *Si subtilius advertamus, etiam quod quisque invitus facere dicitur, si facit, voluntate facit*². Hinc a quacumque causa proveniat metus, per se non impedit quominus actus ex illo elicitus sit simpliciter voluntarius. Non impedit metus a causa supernaturali proveniens; hinc Tridentinum docet attritionem ex metu pœnarum exortam plenamque terroribus non esse *dolorem coactum, sed liberum ac voluntarium*; et sane attritio a libera causa libere eligitur ad gehennam fugiendam³. Non impedit metus ab agente intrinseco vel extrinseco naturali incussus: sic valet votum ex metu mortis in medio naufragii aut in gravi morbo emissum. Neque tandem per se impedit metus etiam gravis a libera causa veniens: hinc contractus qui fiunt ex metu gravi a tertio incusso de jure naturæ censentur validi, utpote satis voluntarii; quamvis ob injuriam illatam merito rescindi possint.

21. *An (quæres) metus gravis excuset a culpa?* — Distinguendum est: vel quæ metu gravi fiunt, intrinsece et per se mala non sunt, ut esset tempore vetito manducatio carnis. Vel sunt per se et intrinsece mala, uti esset v. g. apostasia a fide, perjurium, libidini indulgere, etc.

Si 1, ordinarie loquendo, a tota culpa metus gravis excu-

¹ Reg. 184, ff. *de reg. jur.* — V. Ferraris, *Bibliotheca Canonica*, etc., vº Metus.

² *De Spirit. et Litt.*, c. xxxi. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 22. — ³ Sess. xiv, cap. iv, et can. 5.